

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl mimo ústní jednání bez přítomnosti účastníků v senátu složeném z předsedy Vojtěcha Šimíčka (soudce zpravodaj) a soudce Ludvíka Davida a soudkyně Kateřiny Šimáčkové ve věci ústavní stížnosti stěžovatelky **A. T.**, zastoupené JUDr. Kristýnou Dolejšovou Kabelovou, Ph.D., advokátkou se sídlem Ke Stírce 490/16, Praha 8, proti rozsudku Okresního soudu Plzeň-město ze dne 4. 2. 2009, č. j. 36 C 305/2008-65, za účasti Okresního soudu Plzeň-město, jako účastníka řízení, a společnosti **Český inkasní kapitál, a. s.**, se sídlem Václavské nám. 808/66, Praha 1, zastoupené JUDr. Romanem Majerem, advokátem se sídlem Vyskočilova 1326/5, Praha 4, jako vedlejšího účastníka řízení,

t a k t o :

- I. Rozsudkem Okresního soudu Plzeň-město ze dne 4. 2. 2009, č. j. 36 C 305/2008-65, bylo porušeno právo stěžovatelky na ochranu vlastnictví podle čl. 11 odst. 1, právo na přístup k soudu podle čl. 36 odst. 1, právo být přítomen projednání své věci podle čl. 38 odst. 2 a právo na zvláštní ochranu dětí podle čl. 32 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a čl. 3 Úmluvy o právech dítěte.**
- II. Tento rozsudek se proto ruší.**

O d ů v o d n ě n í :

I. Průběh řízení před Ústavním soudem, podstatný obsah spisu a rekapitulace ústavní stížnosti

1. Ústavnímu soudu byla doručena ústavní stížnost podle čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy České republiky (dále jen „Ústava“) a § 72 a násl. zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o Ústavním soudu“). Stěžovatelka se takto domáhá zrušení rozsudku okresního soudu, neboť má za to, že jím bylo porušeno její právo na přístup k soudu podle čl. 36 odst. 1 a násl. Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“), včetně práva účastníka řízení být přítomen projednání své věci podle čl. 38 odst. 2 Listiny, právo na zvláštní ochranu dětí podle čl. 32 odst. 1 Listiny a podle čl. 3 Úmluvy o právech dítěte a právo na ochranu vlastnictví podle čl. 11 Listiny.
2. Okresní soud Plzeň-město rozhodl nyní napadeným rozsudkem takto: *„I. Žalovaná je povinna zaplatit žalobci [společnosti Český inkasní kapitál, a.s. – pozn. Ústavního soudu] 1.006,- Kč s úrokem z prodlení ve výši 26,- Kč, s 10,5 % úrokem z prodlení z částky 1.006,- Kč od 4. 3. 2008 do 30. 6. 2008, dále s 10,75 % úrokem z prodlení z částky 1.006,- Kč od 1. 7. 2008 do 31. 12. 2008, s 9,25% úrokem z prodlení z částky 1.006,- Kč od 1. 1. 2009 do 4. 2. 2009 a s účinností od 5. 2. 2009 s úrokem z prodlení z částky 1.006,- Kč ve výši, která*

odpovídá v každém jednotlivém kalendářním pololetí trvání prodlení v procentech součtu čísla 7 a repo sazby vyhlášené ve Věstníku ČNB ve výši platné vždy k 1. dni příslušného kalendářního pololetí do zaplacení, do 3 dnů od právní moci rozsudku. [...] II. Žalovaná je povinna zaplatit žalobci na náhradě nákladů řízení 8.454,- Kč do 3 dnů od právní moci rozsudku, k rukám jeho zástupce.“

3. V odůvodnění rozsudku soud odkázal na pro věc relevantní znění zákona č. 266/1994 Sb., o dráhách, ve znění pozdějších předpisů, na vyhlášku Ministerstva dopravy a spojů č. 175/2000 Sb., o přepravním řádu pro veřejnou drážní a silniční osobní dopravu a na tehdy platný zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, účinný do 31. 12. 2013 (dále jen „občanský zákoník“ nebo „zákon č. 40/1964 Sb.“). Po zhodnocení zjištěného skutkového stavu soud dospěl k závěru, že stěžovatelka porušila použitím dopravního prostředku Plzeňských městských dopravních podniků, a. s. přepravní řád a přepravní podmínky uvedené společností tím, že si před nástupem do vozidla nezakoupila jízdenku od dopravce, ačkoliv jí v tom nic nebránilo. Při kontrole se neprokázala platným jízdním dokladem a odmítla zaplatit jízdné a přírážku k jízdnému na místě kontroly. V důsledku tohoto jednání vznikla stěžovatelce dle uvedených předpisů a v souladu se smluvními přepravními podmínkami Plzeňských městských dopravních podniků, a. s. povinnost zaplatit jízdné ve výši 6 Kč a přírážku k jízdnému ve výši 1 000 Kč. Protože stěžovatelka ani tuto svoji povinnost dobrovolně do 10 pracovních dnů nesplnila, vznikla jí rovněž povinnost uhradit v rozsudku definovaný úrok z prodlení.

4. Stěžovatelka v ústavní stížnosti nejprve upozorňuje, že sice jde o takzvaně bagatelní věc, nicméně eventuální nález Ústavního soudu v její věci se bude týkat široké skupiny nezletilých, která má být pod zvláštní ochranu společnosti a které tato zvláštní ochrana, stejně jako stěžovatelce, nebyla poskytnuta.

5. V řízení, z něhož vzešlo ústavní stížností napadené rozhodnutí, soud nejednal přímo se stěžovatelkou (tehdy devítiletým dítětem), nýbrž s její matkou, již byla stěžovatelka odebrána pro její drogovou závislost s tím, že byla následně umístěna do ústavní péče. Protože matka stěžovatelky byla neznámého pobytu, byl jí ustanoven opatrovník (justiční čekatel Krajského soudu v Plzni), ten však opatrovnictví vykonával formálně a jen pro účely doručování. Ve věci byl navíc evidentně střet zájmů mezi stěžovatelkou a její matkou, kdy matka o stěžovatelku řádně nepečovala (vychovávala ji fakticky její starší sestra) a matce vyhovovala skutečnost, že žalovanou je formálně právě nezletilá. Na takové zastoupení stěžovatelky její matkou, drogově závislou osobou neznámého pobytu, zastoupenou nadto opět jen formálně justičním čekatelem, nelze nahlížet jako na řádné zastoupení stěžovatelky s preferencí ochrany jejího zájmu, kdy stěžovatelka byla ve věku dítěte. Soud měl naopak ustanovit opatrovníka přímo stěžovatelce (nejlépe advokáta) a měl rovněž přiměřeně k věku stěžovatelky zjišťovat její názor na celou věc. Nic z toho však neudělal.

6. Stěžovatelka konečně upozorňuje, že výrokem II. o náhradě nákladů řízení bylo zasaženo do jejího práva na ochranu vlastnictví, neboť v daném případě se jednalo o typickou formulářovou žalobu, u které je vzhledem k principu proporcionality mezi výší vymáhané částky a náhradou nákladů řízení spravedlivé určit výši odměny za zastupování žalobce advokátem jako ekvivalent jednonásobku vymáhané jistiny [stěžovatelka v této souvislosti odkazuje na nález Ústavního soudu na nález sp. zn. I. ÚS 3923/11 ze dne 29. 3. 2012 (N 68/64 SbNU 767)]. V nalézacím řízení žalobce (právnícká osoba) vymáhal formulářovou žalobou jízdné a přírážku k jízdnému, přičemž se v této věci nechal právně zastoupit advokátem, čímž dluh stěžovatelky několikanásobně narostl. Vynaložené náklady na právní zastoupení advokátem přitom nelze podle stěžovatelky v daném případě považovat za potřebné k účelnému uplatňování a bránění práva ve smyslu § 142 odst. 1 o. s. ř.

II. Vyjádření účastníka a vedlejšího účastníka řízení

7. Okresní soud Plzeň – město ve vyjádření zejména uvedl, že se během řízení ve věci stěžovatelky snažil dohledat trvalý pobyt či kontaktní adresu její matky. Při tomto šetření nezjistil, kde se zdržuje matka stěžovatelky, ale zjistil, kde se zdržuje stěžovatelka samotná. S touto informací však dále nijak nenaložil a pouze matce stěžovatelky ustanovil opatrovníka (justičního čekatele – jako účastníku řízení neznámého pobytu) a věcně rozhodl. Tento postup označil okresní soud za chybný, jelikož odpovídal tehdejší a nikoliv současné praxi. Proto očekává, že jeho rozhodnutí bude Ústavním soudem zrušeno.

8. Společnost Český inkasní kapitál, a. s. uvedla, že souhlasila se zastavením exekučního řízení v této věci (viz usnesení soudního exekutora JUDr. Marcela Smékala ze dne 1. 11. 2019, č. j. 081 EX 18143/09-241) a právní zástupkyni stěžovatelky kontaktovala s nabídkou smírného řešení sporu.

9. Vyjádření účastníka a vedlejšího účastníka řízení Ústavní soud nezasílal stěžovatelce k replice, neboť tato vyjádření nepřesahují rámec argumentace ústavní stížností napadeného rozhodnutí, ani průběh dosavadního řízení.

III. Posouzení důvodnosti ústavní stížnosti

10. Ústavní soud ve své judikatuře opakovaně zdůrazňuje, že není součástí soudní soustavy a nepřísluší mu proto ani právo vykonávat dohled nad rozhodovací činností obecných soudů [srov. např. nálezn sp. zn. III. ÚS 23/93 ze dne 1. 2. 1994 (N 5/1 SbNU 41)]. Do rozhodovací činnosti obecných soudů je oprávněn zasáhnout pouze tehdy, došlo-li jejich pravomocným rozhodnutím v řízení, jehož byl stěžovatel účastníkem, k porušení jeho základních práv či svobod chráněných ústavním pořádkem. Skutečnost, že se obecný soud opřel o právní názor (resp. o výklad zákona, případně jiného právního předpisu), se kterým se stěžovatel neztotožňuje, nezakládá sama o sobě relevantní důvod k podání ústavní stížnosti [viz nálezn sp. zn. IV. ÚS 188/94 ze dne 26. 6. 1995 (N 39/3 SbNU 281)]. Ústavní soud však na druhé straně konstatuje, že výklad a následná aplikace právních předpisů obecnými soudy mohou být v některých případech natolik extrémní, že vybočí z mezí hlavy páté Listiny, jakož i z principů ovládajících demokratický právní stát, a zasáhnout tak do některého ústavně zaručeného základního práva. To je právě případ stěžovatelky.

11. Jakkoliv Ústavní soud nepřehlédl, že se svojí výší jedná o bagatelní částku (proto nebylo proti napadenému rozsudku přípustné ani odvolání, natož dovolání) a tato okolnost zpravidla již sama o sobě zapříčiňuje zjevnou neopodstatněnost ústavní stížnosti, shledal v nyní projednávané věci důvod pro její meritorní posouzení jednak v tom, že se zjevně jedná o případ, který má zobecňující a precedenční potenciál, a jednak v zájmu na respektování vlastní judikatury (podrobněji viz níže).

12. Jak totiž plyne ze samotné ústavní stížnosti, jakož i z vyjádření okresního soudu, Ústavní soud se obdobnými případy, jako je i případ stěžovatelky, zabýval opakovaně [srov. např. nálezn sp. zn. I. ÚS 1775/14 ze dne 15. 2. 2017 (N 29/84 SbNU 349), nálezn sp. zn. II. ÚS 3814/17 ze dne 17. 4. 2019 a nálezn sp. zn. III. ÚS 3055/16 ze dne 20. 12. 2016 (N 250/83 SbNU 895)]. Tato náleznová judikatura [jíž je sám Ústavní soud vázán – viz čl. 89 odst. 2 Ústavy a v podrobnostech např. nálezn sp. zn. II. ÚS 3303/18 ze dne 28. 5. 2019] se týká – souhrnně

vyjádřeno – zejména dluhu nezletilých dětí cestujících bez platného jízdního dokladu hromadnou dopravou, kdy tyto děti nejsou v navazujícím řízení před soudem o zaplacení dluhu na jízdném (případně pokuty a dalšího příslušenství) řádně zastoupeny svým zákonným zástupcem a zastoupení jejich zákonného zástupce soudem ustanoveným opatrovníkem – často zaměstnancem soudu – je ryze formální. Ústavní soud v citované nálezkové judikatuře nejprve dovodil, že žaloba pro zmatečnost podaná podle § 229 odst. 1 písm. c) o. s. ř. nepředstavuje v těchto případech efektivní prostředek ochrany práva podle § 75 zákona o Ústavním soudu. Nemůže být tedy jejím čerpáním podmíněna ani přípustnost ústavní stížnosti, neboť účastník řízení se o rozhodnutí, které touto žalobou může být napadeno, dozví, respektive dozvěděl, teprve po uplynutí tříleté objektivní lhůty ve smyslu § 234 odst. 2 o. s. ř. (stěžovatelka v této souvislosti navíc doplňuje, že nemohla využít ani důvod zmatečnosti podle § 229 odst. 3 o. s. ř., neboť touto žalobou může být napadeno jen rozhodnutí odvolacího soudu). S tím souvisí rovněž závěr Ústavního soudu, že okamžik, od něhož se odvíjí včasnost podané ústavní stížnosti ve dvouměsíční lhůtě od doručení posledního procesního prostředku určeného k ochraně práv, je nutno chápat jako okamžik, kdy se stěžovatel o rozhodnutí napadeném později ústavní stížností dozvěděl poprvé nebo měl možnost dozvědět [srov. k tomu odst. 14 nálezu sp. zn. I. ÚS 1775/14].

13. K samotné otázce zastoupení nezletilého pak Ústavní soud připomněl právo každého, aby byla jeho věc projednána v jeho přítomnosti a aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům, kdy obojí je součástí zásad spravedlivého procesu. V případě fyzické osoby, jež s ohledem na svůj nízký věk nebo zdravotní stav není schopna porozumět významu předmětného řízení a projevat v něm vážně svou vůli, je nezbytné její zastoupení osobou, která bude uplatňovat její práva a hájit její zájmy. Je-li přitom účastníkem řízení nezletilé dítě, je povinností státu také dodržení závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte. Nezletilé dítě tedy musí požívat ochrany i v rámci soudního řízení a nelze je považovat za účastníka řízení plně srovnatelného s dospělým. Podle jejího čl. 3 přitom platí, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Obdobné se podává rovněž z čl. 32 odst. 1 Listiny, podle kterého je zaručena zvláštní ochrana dětí a mladistvých.

14. Skutečnost, že v řízení před obecnými soudy, jehož účastníkem je nezletilý, je jednáno s jeho rodičem jako zákonným zástupcem, pak dle Ústavního soudu nevylučuje vznik situace, kdy na takovéto zastoupení nebude možné z hlediska zájmu nezletilého nahlížet jako na řádné. Bude tomu tak zejména tehdy, zastupuje-li zákonný zástupce nezletilého pouze formálně, fakticky však se soudem nijak nekomunikuje a ani nepřebírá zaslané písemnosti na žádné známé adrese. V takovémto případě je povinností obecného soudu vždy zvážit, zda nejsou splněny podmínky pro ustanovení opatrovníka podle § 29 odst. 1 o. s. ř., a to přímo nezletilému. Za situace, kdy rodič své dítě v řízení nikterak nehájí a neučiní jediný úkon, resp. ho ani učinit nemůže, neboť mu žádná písemnost soudu fakticky doručena není a nebyla, nemůže být v řízení pokračováno bez toho, aby byl dítěti ustanoven opatrovník ve smyslu § 29 odst. 1 o. s. ř. Neustanoví-li soud dítěti opatrovníka, znemožní mu tím v soudním řízení jakkoliv jednat a poruší tak jeho právo plynoucí z čl. 38 odst. 2 Listiny, tedy právo, aby věc byla projednána v jeho přítomnosti a aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům [srov. k tomu právě nálezu sp. zn. III. ÚS 3055/16].

15. Uvedená judikatura Ústavního soudu sice na věc stěžovatelky bezezbytku nedopadá, neboť - jak Ústavní soud zjistil z vyžádaného soudního spisu (srov. usnesení okresního soudu ze dne 9. 12. 2008 o ustanovení opatrovníka osobě neznámého pobytu na č. 1. 41), shora zmiňovaný justiční čekatel nebyl ustanoven matce stěžovatelky, nýbrž stěžovatelce samotné.

Nicméně i přesto okresní soud postupoval ústavněprávně chybně a ústavní stížnost je proto důvodná.

16. Jak totiž plyne z vyžádaného spisového materiálu (a potvrzuje to i okresní soud ve svém vyjádření), soud se nikdy nepokusil během řízení stěžovatelku kontaktovat a ustanovil jí opatrovníka jako účastníkovi neznámého pobytu, ačkoliv mu však její pobyt nebyl neznámý [stěžovatelka byla umístěna do ústavní péče, resp. pobývala u svého strýce – srov. k tomu např. č. l. 34] a poprvé se tak o řízení, z něhož vzešlo ústavní stížností napadené rozhodnutí, jakož i se spisovým materiálem, seznámila prostřednictvím svého zmocněnce teprve dne 1. 8. 2019 [srov. k tomu č. l. 68]. Zjevně tak žaloba pro zmatečnost, ať už podaná podle § 229 odst. 1 písm. c) o. s. ř. nebo podle § 229 odst. 3 o. s. ř. [byť její podání stěžovatelka v ústavní stížnosti údajně zvažuje] pro objektivní překážky dané zákonem [srov. k tomu zmíněnou objektivní lhůtu nebo zákonné vymezení rozhodnutí napadnutelné žalobou pro zmatečnost] není ve specifických případech (jako je i případ stěžovatelky) efektivním opravným prostředkem k ochraně základních práv (svobod) – srov. výslovně např. odst. 4 nálezu sp. zn. I. ÚS 1775/14. Proto ani ústavní stížnost stěžovatelky nelze považovat za nepřijatelnou pro nevyčerpání případných prostředků nápravy, když ani v mezidobí eventuálně zahájené řízení o žalobě pro zmatečnost není překážkou projednání a rozhodnutí ústavní stížnosti [srov. k tomu odst. 13 nálezu sp. zn. I. ÚS 1775/14].

17. Ústavní stížnost nutno současně považovat za včasnou, neboť i ze soudního spisu je zjevné, že stěžovatelce ustanovený opatrovník neučinil žádný úkon, dokonce se ani nedostavil k jedinému jednání před soudem, které bylo ve věci konáno. Pro řízení o věci stěžovatelky tak byl „přínosem“ jen v tom, že soudu usnadnil doručování, přičemž soud jeho pasivitu co do bránění zájmů samotné stěžovatelky zcela, a to v rozporu s četnou nálezovou judikaturou Ústavního soudu [srov. např. nález sp. zn. IV. ÚS 2128/07 ze dne 27. 4. 2009 (N 98/53 SbNU 243)], toleroval.

18. I dvouměsíční lhůtu, pro niž je rozhodné doručení rozhodnutí ve smyslu § 72 odst. 3 zákona o Ústavním soudu, je tak nutno v případě stěžovatelky počítat od okamžiku, kdy se o nyní ústavní stížností napadeném rozhodnutí dozvěděla [srov. k tomu též odst. 12 nálezu sp. zn. III. ÚS 272/13 ze dne 11. 6. 2013 (N 106/69 SbNU 733)].

19. Kromě podmínek včasnosti a přípustnosti ústavní stížnosti nutno ovšem za těchto skutkových zjištění dovést i protiústavní postup okresního soudu, jenž ostatně tento soud ve vyjádření k ústavní stížnosti sám uznává a otevřeně popisuje; což je samozřejmě okolnost, kterou Ústavní soud oceňuje, neboť se jedná o velmi korektní postoj, z něhož je zjevné, že okresnímu soudu jde primárně o ochranu základních práv účastníků řízení (čl. 4 Ústavy). Stručně shrnuto: ústavní deficit v daném případě spočíval v tom, že v řízení nebyl nikdo, kdo by se alespoň pokusil zájmy tehdy nezletilé stěžovatelky jakkoliv chránit a soud tomu (s ohledem na obvyklost takového postupu podporovaného tehdejší judikaturou) v podstatě jen přihlížel.

20. Za dané situace ovšem Ústavnímu soudu nezbývá než konstatovat, že okresní soud napadeným rozsudkem porušil právo stěžovatelky na přístup k soudu podle čl. 36 odst. 1 a násled. Listiny, včetně práva účastníka řízení být přítomen projednání své věci podle čl. 38 odst. 2 Listiny, právo na zvláštní ochranu dětí podle čl. 3 Úmluvy o právech dítěte a čl. 32 odst. 1 Listiny a právo na ochranu vlastnictví podle čl. 11 Listiny. Na tomto závěru nic nemění ani okolnost, že navazující exekuční řízení bylo zastaveno (srov. bod 8 shora), jelikož napadený rozsudek okresního soudu představuje právní titul, který je třeba procesně odstranit tak, aby soud mohl najít spravedlivé řešení daného případu, šetřící ústavně zaručená základní práva stěžovatelky.

21. Proto Ústavní soud podle § 82 odst. 2 písm. a), odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu ústavní stížnosti vyhověl a napadené rozhodnutí zrušil. S ohledem na výsledek řízení po tomto kasačním zásahu Ústavního soudu, tedy mj. poté, co bude se stěžovatelkou řádně jednáno, bude rovněž na okresním soudu, aby zohlednil argumentaci stěžovatelky nejen k věci samé (včetně otázky odpovědnosti nezletilé za vzniklý dluh s ohledem na její nezletilost), ale také k přiměřenosti výše nákladů řízení, a zabýval se případně též avizovaným návrhem vedlejšího účastníka na smírné řešení daného sporu.

P o u ě n í : Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat (§ 54 odst. 2 zákona o Ústavním soudu).

V Brně dne 12. listopadu 2019

Vojtěch Šimíček
předseda senátu